

**DOĞU TÜRKLÜK ALANINDA İYELİK ÖBEĞİ VE İSİM
TAMLAMASINDA
+ki BİÇİMBİRİMİNİN KULLANIMI ÜZERİNE***

Fatih BAKIRCI**

Öz

Doğu Türklük alanının İslami dönem Türk kültür çevresine ait ilk önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig'in Herat nüshasının manzum ön sözünde ve bu nüshanın sonuna eklenen kasidede; Doğu Türkçesinin (yaygın adıyla Çağatay Türkçesi, 15-20. yüzyıllar) klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası dönemlerine ait metinlerinde ve Kıpçak Türkçesinin Memluk Kıpçak alanı (14-15. yüzyıl) eserlerinden Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye'de karşılaşılan ve şimdiye kadar üzerine çok fazla bir şey söylenmeyen +ki biçimbiriminin kökeni, iyelik ve isim tamlamalarına kattığı anlamı ve işlevi bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Yukarıda sözü edilen sözcük öbeklerindeki bu biçimbirimli kullanım, tespit edilebildiği kadarıyla Doğu Türklük alanına ait manzum metinlerde görülürken Memluk Kıpçak Türkçesi alanında sözlük olmasının yanı sıra konuşma kılavuzu özelliği gösteren ve içinde günlük konuşma diline ait 200'e yakın Türkçe cümle içeren Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye adlı eserde de geçmektedir. Manzum metinlerde başlangıçta ölçü gereği kalıbı tamamlama adına kullanılmış olabileceği düşünülen bu yapının konuşma diline ait örnek cümlelerde de görülmesi, yapı ve anlam olarak farklı bir açıklamaya gidilmesi gerektiğini göstermektedir. Makalede bütün

* Bu makale 21-23 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilen *1. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu*'nda sunulan "Tarihî Türk Lehçelerinde İyelik Öbeği ve İsim Tamlamasında Tamlayan ile Tamlanan Arasına Giren +ki Biçimbirimi" adlı bildiriden yeniden gözden geçirilip genişletilerek hazırlanmıştır.

** *Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.*

e-posta: fthbkrc@hotmail.com

Geliş/Received: Ekim/October 2018, Kabul/Accepted: Kasım/November 2018

bu örnekler tek tek sıralanıp karşılaştırılarak +ki biçimbirimli öbeklerin yapı ve anlam açısından benzer veya farklı yönleri ortaya konacaktır. Ayrıca söz konusu tarihî Türk lehçelerini devam ettiren çağdaş Türk lehçelerinde söz dizimi açısından benzer kullanımların olup olmadığı da çalışmamızda değerlendirilecektir.

***Anahtar Sözcükler** İyelik Öbeği, İsim Tamlaması, +ki Biçimbirimi, Kutadgu Bilig, Doğu Türkçesi, Mamluk Kıpçak Türkçesi.*

UPON USING of MORPHEME of + ki POSSESSIVE GROUP and COMPOUND NOUNS in the EASTERN TURKISH FIELD

Abstract

Qutadğu Bilig (Wisdom of Royal Glory) is one of the first serious works written Islamic period belonging to Turkish cultural environment of Eastern Turkish field, in verse intoduction copy of Herat and also, in kaside added later to this copy; Eastern Turkish (Chagatai Turkish) of historical Turkish dialects of the pre-classical, classical and post-classical period in the text; some of the works of field of Mameluke Kipchak encountered in and pretty much anything unsaid so far on the origin of morpheme of + ki the meaning and function of the heap to the floor are the subject of this paper.

Using of this morpheme of + ki in the above-mentioned groups of the word, as far as we can determine, it is seen in verse texts of Eastern Turkish field, and in addition to being lexicographical speaking guides showing feature in field of Mameluke Kipchak and in colloquial Turkish sentences of close to 200 hosts in Ad-Durrat-al-Mudiyya fi'l-lugat-et-Turkiyya.

Rhythm the initial text should be in verse which might be used to complete the mold behalf Sample sentences also be seen in the structure of the spoken language shows the need to go to a different explanation as to structure and meaning. In the paper, individually sorted and comparing the text in all these examples morpheme of + ki of these groups of similar or different aspects will be set forth in terms of structure and meaning. In paper whether the use will be evaluated, in terms of syntax similar historical Turkish dialects also pursuing the case in modern Turkish dialects.

Keywords: *A Group of Possessive, Compound Nouns, Morpheme of + ki, Qutadğu Bilig (Wisdom Of Royal Glory), Eastern Turkish, Mameluke Kipchak Turkish.*

Giriş

Söz diziminin önemli öğelerinden biri olan sözcük öbekleri, birbirine yapı ve anlam olarak bağlanan ve kendi aralarında bir bütün oluşturan iki veya daha fazla öğeden meydana gelen sözcükler topluluğudur. Bu sözcük öbeklerinden iyelik öbekleri zamirlerle, isim tamlamaları ise isimlerle kurulup her ikisi de tamlayan ve tamlanan olmak üzere iki temel öğeden oluşmaktadır. Bu iki öğe arasına bazen başka öğeler de girebilmektedir. Tamlayan ile tamlanan arasına farklı bir işlevle giren bu öğelerden birisi de *+ki* biçimbirimidir.

Tamlayan ile tamlanan arasına giren bu *+ki* biçimbirimi, Doğu Türklük alanı eserlerinin bazılarında görülmekte ve öbeğe kattığı anlam ve işleviyle de dikkat çekmektedir. Tarihsel süreçte filolojik açıdan benzerlikler gösteren ve bu nedenle de sınırlarını geniş tuttuğumuz Doğu Türklük alanı eserlerinden *Kutadgu Bilig*'in Herat nüshasının manzum ön sözünde ve bu nüshanın sonuna eklenen kasidede; Doğu Türkçesinin klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası dönemlerine ait metinlerinde ve Kıpçak Türkçesinin Memluk Kıpçak alanı (14-15. yüzyıl) eserlerinden *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye*'de karşılaşılan *+ki* biçimbiriminden hareketle bu çalışmada söz konusu öbeklerde kullanılan bu biçimbirimin kökeni, öbeğe kattığı anlam ve işlevi üzerinde durulmuş ve eserlerin yazıldığı asırlar ve coğrafyaları da göz önünde bulundurularak bazı sonuçlar elde edilmiştir. *+ki* biçimbiriminin söz dizimi açısından öbeğe kattığı anlam ve işlevinin daha iyi anlaşılması için örnek olarak kullandığımız beyitler, Kemal Eraslan tarafından aktarılan Sekkaki'nin beyitleri hariç, tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

1. *Kutadgu Bilig*'in Herat (Viyana) nüshası: *Kutadgu Bilig*'in 1439 tarihli Herat (Viyana) nüshasına *Kutadgu Bilig*'in asıl metniyle aynı tarihi taşıdığı ve aynı kişinin elinden çıktığı anlaşılan 38 beyitlik dini içerikli bir kaside eklenmiştir. Herat nüshasının bazı özellikleri üzerinde duran Sugahara, sonradan eklenen bu kasidenin dil özelliklerini de değerlendirir ve *Kutadgu Bilig*'den geç bir döneme ait olduğunu öne sürer. Sugahara, 1439'da çoğaltılan Herat nüshasındaki bazı dil unsurlarından hareketle 15. yüzyıl Türk dili üzerine yaptığı değerlendirmede bu biçimbirimine sadece dikkat çeker: “*Morfolojik açıdan Kaside metninde birkaç kere geçen -ning-ki biçimine de dikkatinizi çekmek istiyorum: säning-ki qudrating ‘senin kudretin’ (186.1), barçanıng-ki rahmani ‘bütün yaratıkların’ (186.4) rahmani’.* Aynı biçim yine *Kutadgu Bilig*'in Herat nüshası metninde de bulunuyor: *munung-ki turuğlağ ‘bu kişinin meskeni’*” (7.7 manzum önsöz) (2011: 474). Ancak Sugahara bu dikkatiyle 15. yüzyıl Doğu Türklük

alanındaki yazı dilinde görülen farklılaşmalara işaret etmesi bakımında önemli bir saptamada bulunur.

2. Doğu Türkçesindeki Örnekler: Yaygın adıyla *Çağatay Türkçesi* olarak bilinen Doğu Türk yazı dili, genel olarak klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası olmak üzere kendi içinde üç ayrı döneme ayrılır. Yapılan taramalar sonucunda ilgili biçimbirim kullanımına bu Türklük alanı içinde klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası dönem metinlerinde rastlanmaktadır. Bu metinlerden sadece Lutfi ve Şiban Han'ın eserlerindeki örneklerin bir kısmı alınmak suretiyle bahsedilen *Çağatay Türkçesinde İsim* adlı doktora tezinde kısa bir açıklama yapılmış, ilgili biçimbirim kullanım ve söz dizimine kattığı işlev değerlendirilmemiştir: “*Diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de ilgi hâli eki, aitlik ekinden önce gelir. Aitlik eki, ilgi hâlindeki isim ve zamirlere gelerek iyelik ve aitlik görevi üstlenir*” (Erdem-Uçar 2011: 189).

2.1. Klasik Öncesi Doğu Türkçesindeki Örnekler: 15. yüzyıl başlarından Nevayi'nin ilk divanının yazıldığı 1465 yıllarını kapsayan bu dönemde eserler yazan Sekkaki ve Lutfi'nin divanlarında +ki biçimbirimli örneklere rastlanmaktadır.

Uluğ Bey'in saray şairi Sekkaki kaside ve gazellerinden oluşan *Divan*'ını 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında Semerkant'ta yazmıştır. Eserinde *anınġki* *كى* *آينك* (<*anınġ*+*ki* 95, 110) “onun”, kelimesinin yer aldığı iki örneğe geçmeden önce söz konusu iki beytin çeviri yazılı metinde Kemal Eraslan'ın tercihinine dikkat çekmek gerekir. İki beyitte yer alan örnekleri alıntı unsur olarak değerlendirip çeviriyazıda uzun ünlülü okumuştur: *anınġkī* Metinlerin kuruluşunda ise *anınġkī* den sonra virgül kullanmıştır. Üstelik Türkiye Türkçesine aktarırken de +*ki* biçimbirimini bizim düşündüğümüz gibi değerlendirmesine rağmen böyle bir tercihte bulunmuştur. Ancak bu yapının yabancı bir unsur olduğu düşünülmediği için her iki beyit de yazma nüshadan hareketle okundu.

Қılıч yaşнatsаңг урушта, *anınġki* *шу* *лесин* düşмен

Körüp aytur қамуғ, hey hey қаңиң, берқ-1 yaman kildi¹

¹ krş. Қılıч yaşнatsаңг урушта, *anınġkī*, *шу* *лесин* düşмен

Körüp aytur қамуғ, hey hey қаңиң, берқ-1 yaman kildi (Eraslan 1999: 114).

“Savaşta kılıç parlatsan (sallasan), düşman onun parıltısını görüp hep beraber “Hey hey kaçın, yaman bir şimşek çaktı.” der.” (Eraslan 1999: 115).

Behrām *anınḡki düşmeni* hakkında pür-ḡancer-ḡüzār

Sakçı sarāyı ṡākımınḡ eyvānında Keyvān irür²

“Behram, onun (Halil Sultan’ın) düşmanı için hançerini çekmiş durumdadır; Keyvan yıldızı da Halil Sultan’ın sarayının eyvanında nöbetçidir.” (Eraslan 1999: 119).

Sekkakī Divanı’nda *anınḡ* zamirine gelen iki örnekle ilgili olarak Eraslan şunları söylemektedir: “+kī unsuru Urduçada kullanılan üç türlü izafet unsurundan biri olan ك +kā’nın müennes isimlere getirilen şeklidir. Diğer alametler ل -ra ve ن -nā’dır. İsim veya zamirlere getirilen ek, tamlayan unsur teklik müzekker olduğunda +ka, çokluk müzekker olduğunda ك+ke, teklik veya çokluk müennes olduğunda كى+ki şeklini alır. (fazla bilgi için bk. Mavlavī Muḡammed Zeynū’l-‘Ābidin Farcaḡ, *Āyīn-i Urdu, Mirath, Hindistan* 1926, 223-232). Beyitte bu yabancı unsurun kullanılması vezin zaruretiyledir” (1999: 339).

Aynı kullanımın görüldüğü *Lutfi Divanı*’ndaki ikisi isim tamlamasında, biri iyelik öbeğinde görülen üç örnekle ilgili ise eser üzerinde çalışma yapan Günay Karaaḡaç tarafından herhangi bir açıklama yapılmamıştır: *kişiniḡki كى كى*, *muḡabbetiniḡki كى*, *muḡabbetiniḡki كى*.

“Kıldın disem inçkerek bilinḡni

Yoktur *kişiniḡki ḡal u ḡālī*” (L 281/2; Karaaḡaç 1997: 207)

Beline kıldan daha ince desem kimsenin söyleyecek (bir) sözü yoktur.

“Ḳanım helāl tökse kılıcınḡḡa su bigin

Öz boynuma çü aldım *anınḡki vebālmi*” (L 353/7; Karaaḡaç 1997: 257)

Kanımı kılıcına su gibi dökse helal (olsun); zira onun vebalini kendi boynuma aldım.

² krş. Behrām *anınḡkī düşmeni* hakkında pür-ḡancer-ḡüzār

Sakçı sarāyı ṡākımınḡ eyvānında Keyvān irür (Eraslan 1999: 118).

“Bir niçe kün her kişi sivgey velī

Bu *muḥabbetniṅki pāyānı* kirek” (L 428/2; Karaağaç 1997: 283)

Herkes günlerce sevecek; ancak bu sevginin (bir) sonu olmalı.

2.2. Klasik Doğu Türkçesindeki Örnekler: Nevayi'nin ilk divanının yazıldığı dönemden 17. yüzyıla kadarki dönem için Doğu Türk yazı dilinde genellikle *klasik dönem* adlandırması yapılmaktadır. Dönemin şair hükümdarlarından Şiban Han'ın (1451-1510) şiirlerinin toplandığı *Türkçe Divanı*'nda konuyla ilgili 14 örneğe rastlanmaktadır:

Kiltür şabā peygāmıdın açgıl *miniṅki müşkilim*

Oldur *miniṅki ḥāşılm* fāriğ turur peygām-ı cān (ŞH-Div. 112a/12; Karasoy 1998: 201)

(Ey) Saba, haberlerinden getir; benim müşkülümü çöz. Benim akabetim şudur: Can sözü vazgeçmiştir.

Yir yüzün kılsa müzehheb bilinğiz faşl-ı bahār

Yār ḥayālidin açılıptur *miniṅki gül-şenim* (ŞH-Div. 108a/3; Karasoy 1998: 196)

Bahar mevsimi yeryüzünü donatsa (da) benim gül bahçem sevgilinin hayalinden açılmıştır (diye) biliniz.

Yahşı bilgil şūfī atalğan uşbu sözniṅ sırrını

Kılmasun şeytān *siniṅki her bir işiṅge* ḥalel (ŞH-Div. 97a/7; Karasoy 1998: 181)

(Ey) sufi, bu sözün sırrını iyice bil, Şeytan senin her bir işine halel getirmesin.

Ne min mest ü ne āgeh-min ne min gāfil ne āgeh-min

Anıṅki fitnessin bilsem ne ikrārdur ne inkār (ŞH-Div. 54a/11; Karasoy 1998: 132)

Ben ne mest ne bilgili ne (de) gafilim. Onun fitnessini (bir) bilsem ne ikrar ne inkār

Egerçi min bu şanemdin deyin saṅga endek

Anınđki la 'l-i lebindin h acil bu beste be-d am ( H-Div. 109a/1; Karasoy 1998: 197)

Sana bu sanemden birazcık bahsetmek istesem (de edemem; çünkü) onun bu dudağının tutkunu (sevgilinin tuzağına yakalanmıŐ) mahcuptur.

Őol dery nığki d rleri Őadefde boldı bilmesem

Gonca-dehenni d yim  bilgil ki h and n tapmadım ( H-Div. 109a/12; Karasoy 1998: 198)

(KeŐke) Şu deryanın incilerinin sedefte olduğunu bilmes(eydi)m. Bil ki gonca ağzı yani inci gibi diŐleri saklayan ağzı hiŐ gülerken/aÇık bulmadım!

Bularnki³ tef v ti yok imiŐ z hid

Bu ma' n  sırrını bilmey nedin  ılır bend-n m ( H-Div. 108b/10; Karasoy 1998: 197)

(Ey) zahit, bunların farkı yokmuŐ. Bu mana sırrını bilmeden namına nasıl bağlanır?

Gerçi c hiller siniki s zleriğni b tmese

Ay Őib n  c hiliğ minligi sındurmaŐ kirek ( H-Div. 88b/8; Karasoy 1998: 172)

Ey Őibani, cahiller senin sözlerine inanmadığı zaman onların benliğini kırmak gerekir.

2.3. Klasik Sonrası Doğu Türkçesindeki  rnekler: J. Eckmann'ın tasnifine göre 1600'den itibaren 20. yüzyıl baŐlarına kadar devam eden bu dönem içinde farklı Türk coğrafyalarında pek çok eser kaleme alınmıŐtır. Bunlar arasında Salahi'nin *G l   Bülbül*'  ve Hırkat 'nin *Muhabbetname ve Mihnetkam* adlı eserlerinde ilgili örneklerle karŐılaŐılmıŐtır.

Kaşgar ve çevresinde yaŐamıŐ olan Salahi'nin 1678 yılında Doğu Türkçesiyle kaleme aldığı ve Türk edebiyatında *G l   Bülbül* yazma geleneğinin Doğu Türklük alanındaki önemli örneklerinden birisi olan *G l   Bülbül*'de konuyla ilgili 20 örnek tespit edilmiştir:

***M niğki* ile yapılan  rnekler:**

³ Yazmada بولارنكي biçiminde yazılan sözcük Karasoy tarafından müdahale ile *bularnığki* olarak okunmuŐ.

Mëniᅅ emrimni ger tutmasa her ul

Mëniᅅki der-gehimde yo aᅅga yol (GB 286; Bakırcı 2015: 188)

Eᅅer her kul benim buyruᅅumu yerine getirmese, benim katımda ona yol yoktur.

Mëniᅅki raᅅmetim eᅅgi yıraᅅdur

Kör'almas hem cemālımdın yıraᅅdur (GB 288; Bakırcı 2015: 188)

Benim rahmetim(in) kapısı uzaktır, (onu) göremez ve cemalimden uzaktır.

Bu bend<e>ᅅ ᅅalıᅅa raᅅm èt İlāᅅ'ım

Mëniᅅki sèndin özge yo penāᅅım (GB 453; Bakırcı 2015: 206)

Ey Allah'ım, bu kulun(un) ᅅāline acı, benim senden başka sığınaᅅım yok(tur).

Günāᅅım köp mëniᅅki ᅅā'atım kem

Günāᅅımdın bölek ᅅıᅅ yotu tuᅅfem (GB 808; Bakırcı 2015: 244)

Benim günahım çok, taatım az(dır); günahımdan başka vereceᅅim ᅅıᅅbir (ᅅey) yoktur.

Ĝıdām oldur mëniᅅki yer më ᅅekker

Mëniᅅ pāy-cām kızıl tumᅅuᅅum aᅅmer (GB 1427; Bakırcı 2015: 312)

Benim yiyeceᅅim ᅅudur: ᅅeker yerim. Benim kadeᅅ ayaᅅ(ım) kızıl, gagam kırmızıdır.

Mëniᅅ atım ètür Kebg-i ᅅurāmān

Mëniᅅki menzilimdür kūᅅ-ı 'irfān (GB 1458; Bakırcı 2015: 315)

Benim aslım seken kekliktir. İrfan daᅅı benim meskenimdir.

Èᅅiz taᅅlar mëniᅅki menzilimdür

Bülend yerlerde yörmek ᅅāᅅılımdur (GB 1466; Bakırcı 2015: 316)

Yüksek dağlar, benim meskenimdir. Yüksek yerlerde dolaşmak benim işimdir.

Sëningki ile yapılan örnekler:

İlāhī sëndin özge yoqtur ümmīd

Sëningki der-gehinğde yoqtu nevmīd (GB 267; Bakırcı 2015: 186)

Ey Allah'ım, senden başka umudum yoktur; senin dergâhında ümitsizlik yoktur.

Hudā'nınğ rahmığa ümmīd besdür

Sëningki der-gehinğ nevmīd emesdür (GB 268; Bakırcı 2015: 186)

Allah'ın rahmeti için ümit yeterlidir; senin dergâhın ümitsizlik (yeri) değildir.

Yësem buğday sëningki taqdîrinğdür

Kazā vü kışmet eylep bërgeninğdür (GB 430; Bakırcı 2015: 204)

Buğday yiyişim, senin takdirindir; (zira), nasip ve kısmet edip (senin) verdiğindir.

Yëdim buğday sëningki taqdîrinğdin

Ötüpdür zerreçe taqşîr mëndin (GB 431; Bakırcı 2015: 204)

Şüphesiz, senin takdirinle buğday yedim; (o hâlde), zerre kadar suçum benden gitmiştir." dedi

Cihân bâğıda cilvenğni mü aytay

Sëningki kayısı bir şîv<e>nğni aytay (GB 517; Bakırcı 2015: 213)

Dünya bahçesinde tecellini mi söyleyeyim? Senin hangi bir görüntünü söyleyeyim?

Bilür sën yok bu işde bizde taħrîr

Sëningki taqdîrinğğa bar mu tedbîr (GB 544; Bakırcı 2015: 216)

Bilirsin, bu konuda bizim takdirimiz yok. Senin takdirine tedbir var mı?

Mëning bî-ħad günāhım bolsa bisyār

Sëniᅅki āb-ı tūfān raᅅmetiᅅ bar (GB 816; Bakırcı 2015: 245)

Benim sayısız günahım olsa (da) senin tufan su(lar)ı (gibi) rahmetin var.

Şūfī mēn dēp kılp ēlni firīfte

İşiᅅ dāyim sëniᅅki mekr ü ᅅile (GB 1624; Bakırcı 2015: 33)

“Suftiyim” diye halkı kandırmış(sın). Senin işin daima hile ve oyun(dur).

Anıᅅki ile yapılan örnekler:

Anıᅅki ᅅüsni zībāsi belādur

İlinse dāmga kim mübtelādur (GB 587; Bakırcı 2015: 220)

Onun güzelliği (ve) süsü beladır. Tuzağına yakalanan kimse müptela olur.

Anıᅅki mēvesi ‘ışk <u> muᅅabbet

Ki bergi sāyesi ᅅired saᅅāvet (GB 744; Bakırcı 2015: 238)

Onun meyvesi aşk ve sevgi(dir); yaprağı akıl, gölgesi cömertlik(tir).

Öziᅅiᅅiᅅ ‘ışkıdın kılp emdi feryād

Anıᅅki ‘ışk<ı> eyler seni āzād (GB 794; Bakırcı 2015: 243)

Şimdi kendi aşkıandan (dolayı) feryat et! Seni onun aşkı kurtarır.

Gül-i ᅅahᅅah cemāli cilvesini

Körüp anıᅅki nāz u ᅅēvesini (GB 1124; Bakırcı 2015: 279)

Kahkaha Gülü(’nün) yüz güzelliğini, görüntüsünü, onun naz ve edasını görmüştür.

İsimler ile yapılan örnekler:

Gül-i ᅅahᅅah’da bardur reng-i rüyı

Çaᅅan bardur ᅅızıl Gül’niᅅki büyı (GB 1042; Bakırcı 2015: 270)

Kahkaha Gülü'nde (Kızıl Gül'ün) yüzünün rengi vardır. (Ama) Kızıl Gül'ün kokusu ne zaman(dan beri) var?

Velāyet mahzeniniᅅ gevhəri mèn

ᅄaᅄıᅄat *baᅄrınıᅅki* cevheri mèn (GB 1526; Bakırcı 2015: 322)

Velilik mahzeninin cevheriyim. Hakikat denizinin değerli taşıyım.

Salahı'nin *Gül ü Bülbül'*ünde +*ki*'nin 20 örnekte +*nInᅅ* ilgi durumu eki ile birlikte ilgi çekici kullanımı Şu yapı içinde görölmektedir: *Şahıs zamiri/isim + -nInᅅki + isim + iyelik eki*. Bu örnekler incelendiğinde 6'sı *mèniᅅᅄ*, 8'i *sèniᅅᅄ*, 4'ü *anıᅅᅄ* ilgi durumu çekimli Şahıs zamirleriyle; 2'si ise isimlerle kullanılmıştır. Bu biçimbirim, tüm örneklere ilgi ekinden ayrı ve yâ (ى) ile yazılmıştır: *mèniᅅᅄki* *كى مڭنيك* (286), *sèniᅅᅄki* *كى سڭنيك* (267), *göl'niᅅᅄki* *كى كل نڭنيك* (1042). Ayrıca bu biçimbirim, (18) iyelik öbeği ve (sadece 2) belirtili isim tamlamasında tamlayan unsurun bir parçası olarak kullanılmıştır *mèniᅅᅄki der-gehimde* “benim dergâhımda” (286), *mèniᅅᅄki raᅄmetim* “benim rahmetim” (288); *sèniᅅᅄki der-gehiᅅᅄde* “senin dergâhında” (267), *sèniᅅᅄki taᅄdîriᅅᅄdin* “senin takdirinden” (430); *anıᅅᅄki mîvesi* “onun meyvesi” (744), *anıᅅᅄki* ‘ıŐıᅄa “onun aşkı” (794); *baᅄrınıᅅki cevheri* “denizin cevheri” (1526), *Göl'niᅅᅄki büyi* “Göl'ün kokusu” (1042).

Manzum bir metin olduğu için vezin bakımından değerlendirildiğinde +*ki*'nin 1042 ve 1124 numaralı beyitlerde açık heceye denk gelerek teknik açıdan kusur oluŐturmadıęı ancak diğer 18 örnekte kapalı heceye denk geldikleri için imale olarak okunmaları gerekmektedir.

Asıl adı Mehmet Emin Hocam Kulu Gümnam (1634-1724/1678-1759/1780?) olan bir başka KaŐgarlı Şair Hırkati'nin⁴ *Muhabbetname* ve *Mihnetkam*'ı, 1670 yılında Doğu Türkçesiyle yazılmış, 3216 beyitten oluşan

⁴ “Doğum ve ölüm tarihi konusunda farklı görüşler bulunduğu Hırkati, Kaşgar'ın Tazgun kasabasına bağlı Bağçı köyünde dünyaya geldi. Asıl ismi Muhammed Emin olan Şair, ilk eğitimini babasından aldı, sonra Kaşgar'da tahsile devam etti. Zamanla baba mesleği olan bahçıvanlığa yöneldi. 30 yaŐına geldiğinde meŐhur NakŐibendî Őeyhi ve Kaşgar bölgesinde idareci olan Hidayetullah Afak Hoca'nın hizmetine girip bahçıvanlık, kandilcilik ve kebaᅄçılık gibi görevlerde bulundu. Güzel meyve ağaçları ve rengârenk çiçekler yetiŐtirme konusunda baŐarılıydı” OSMAN vd. 2005: 301-303.

gül ve bülbül arasında yaşanan aşkın işlendiği bir mesnevidir. Hırkati'nin metninde üzerinde durduğumuz +ki biçimbirimi 5 örnekte tespit edilmiştir:

***Mëniñki* ile yapılan örnekler:**

Seba sordi: *sëniñ atiñ* nedir?-deb (Boltabayev 2012: 104)

Saba sordu: "Senin adın nedir?"

Dëdi *atim mëniñki* heste bulbul (Boltabayev 2012: 104)

Dedi: "Benim adım hasta bülbül."

Yüzüñdur *mëniñki seyr-i bagim* (Boltabayev 2012: 134)

Benim bahçemin seyri yüzündür.

Mëniñki yok idi hergiz *këterim* (Boltabayev 2012: 149)

Benim gitmem asla mümkün değildi.

İzi bolğay *mëniñki* sürme *sayem* (Boltabayev 2012: 178)

Benim süren gölgem hami(si) olacak.

***Anıñki* ile yapılan örnekler:**

Kişi ermes *anıñki derdi* bolmas (Boltabayev 2012: 107)

İnsan değil<se> onun derdi olmaz.

Muhabetname ve Mihnetkam'da toplam 5 örnek tespit edilmiş; 4'ü *mëniñki*, 1'i ise *anıñki* zamiriyle kurulmuş iyelik öbeğinden oluşmaktadır. Örneklerin hepsi de vezin olarak kapalı heceye denk geldikleri için imale olarak okunmaları gerekmektedir.

3. Memluk Kıpçak Türkçesi: Memluk Kıpçak Türkçesi, Türklük bilimi çalışmalarında 14-16. yüzyıllar arasında Mısır'daki Memluk dönemine ait eserlerin, daha çok dönemin standart yazı dili olan Harezmi Türkçesiyle kaleme alındığı ancak eserlerde yer yer Kıpçak ve Oğuz Türkçesi özelliklerinin de görüldüğü tarihi Türk lehçelerinden birisidir. Bu dönemde din, edebiyat, siyaset, atıcılık, okçuluk, sözlük ve dil bilgisi gibi pek çok farklı alanla ilgili eserler yazılmıştır. Bunlardan birisi de sözlük olmasının yanı sıra konuşma kılavuzu özelliği gösteren ve içinde günlük konuşma diline ait 200'e yakın Türkçe cümle içeren *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye* adlı eserdir. Bu eserde konuyla ilgili iki örnek dikkat çekmektedir:

Meniki iş küç ber “*Bana yapacak iş, meşguliyet ver.*” (Toparlı 2003: 47). (Arapça: Ene lî haceti zarûre 19a/10).

Senüki yev yakın yoksa yırağ “*Evin yakın mı uzak mı?*” (Toparlı 2003: 59). (Arapça: Ente beytek ba’îd ve illâ karîb 22b/13).

Yukarıdaki her iki örnek biçimbilgisi bakımından incelendiğinde kişi zamirinin öncelikle daha çok Doğu Türkçesine mahsus bir dil bilgisi özelliği olarak karşılaşılan ilgi eki işlevli yükleme eki (*Efrasiyab-nı oğl* “Efrasiyab’ın oğlu” Eckmann 1988: 36/a, Bodroglıgeti 2011: 31) aldığı ardından bu çekim üzerine +*ki* biçimbiriminin geldiği görülür: *meniki* “benimki” < men+ni+ki, *senüki* “seninki” < sen+ni(ü yuvarlaklaşma)+ki. Bu iki örnekte diğer örneklerden farklı olarak iyelik öbeğinin tamlanan unsurundaki iyelik ekinin düşürülmüş olmasıdır. Bu hâliyle birer ilgi öbeği oluşturmaktadırlar: *Meniki iş küç* (+ünğ), *senüki yev* (+inğ).

Ed-Dürretü’l-Mudiyye’nin bir kısmı Arapça cümlelerin altına yapılan Türkçe tercümelemlerden oluşan bir konuşma kılavuzu niteliği taşımaktadır. Cümlelerin Arapçalarının olması konuyu daha da aydınlığa kavuşturmak adına son derece önem arz etmektedir. Bu örneklerden hareketle konuyla ilgili iki görüş öne sürülebilir:

1. Arapça cümlelerde geçen *ene lî haceti* ve *ente beytek* ifadelerindeki *lî haceti* “isteğim” ve *beytek* “evin” *aitlik*, *sahiplik* bildirmektedir. Arapça cümlelerde yer alan bu iyelik unsurları Türkçeye aktarılırken iyelik öbeklerinin tamlanan kısmında iyelik eklerinin kullanılmadığı görülmektedir. Belki de Türkçeye aktarılırken düşürülen eksilteli bu unsur yerine öbekte +*ki* biçimbiriminin kullanımı tercih edilmiştir, denilebilirdi ancak diğer Türklük alanlarındaki ilgili örnekler bu açıdan incelenince hepsinde de tamlanan kısımlarda iyelik ekinin kullanılmış olması bu görüşü zayıflatmaktadır.

2. Türklük alanlarında konuyla ilgili tespit edilen bütün örnekler ve *Ed-Dürretü’l-Mudiyye*’de Türkçeye aktarılmış Arapça iki cümle de göz önünde bulundurularak daha kapsayıcı bir fikir geliştirilmeye çalışılmıştır. Bana göre +*ki* biçimbirimi, Arapçadaki cümlelerle birlikte düşünülünce *ene* “ben” ve *ente* “sen” zamirlerini karşılayacak biçimde vurgu amacıyla kullanılmıştır.

Sonuç

Tarihi Türk lehçeleri üzerine hazırlanan dil bilgisi kitaplarında konuyla ilgili herhangi bir açıklama veya örneğe rastlanmamıştır (Eckmann 1988, Bodrogligeti 2011). Ayrıca doğrudan tarihi dönemlerdeki durum ekleri üzerine yapılmış monografik bir çalışma olan Gülsel Sev'in *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*'ndeki *ilgi hâli* maddesinde de ekin, +ki biçimbirimli herhangi bir örneğini tespit etmediği anlaşılmakta, dolayısıyla herhangi bir açıklama veya görüş yer almamaktadır (2007: 160-170).

Türklük alanlarındaki kullanım sıklığı göz önünde bulundurulduğunda Doğu Türklük alanında özellikle Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Kaşgar ve çevresinde yazılan metinlerde daha fazla kullanılması ancak Semerkant, Herat gibi kültür merkezlerinde yazılan eserlerde veya çoğaltılan yazmalarda seyrek olarak ve Memluk Kıpçak alanında ise tek tük örneklerde rastlanması, bu yapının çok geniş bir coğrafyada asırlarca tek yazı dili olarak etkin bir şekilde kullanılan Doğu Türk yazı dilini besleyen tarihi bir ağız bölgesine ait mahalli bir unsur olduğuna işaret etmektedir. Eldeki örneklerin kullanım sıklığına bakarak bu tarihi ağız bölgesinin Kaşgar ve Yarkent çevresi olabileceği ileri sürülebilir. Herat, Semerkant ve daha birçok Türklük alanındaki kültür merkezlerinde Uygur bahşılarının varlığının bilinmesi ve onların aracılığıyla başka Türklük alanlarına yayılabileceğini de dikkate almak gerekir.

+ki biçimbirimli bu unsurların takip edilebildiği kadarıyla 15. yüzyıldan beri *Kutadgu Bilig*'in 1439 tarihli Herat nüshasında ve daha Klasik Doğu Türkçesinden önce Sekkaki, Lutfi gibi şairlerde görülmesi Doğu Türk yazı diline kaynak ve temel teşkil eden ağız bölgesi ve "Özbek veya Uygur temelli mi?" tartışmalarına da katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir (bu tartışmayla ilgili geniş bilgi için bk. Osmanov ve Tömür 1993: 1-52). Ayrıca +ki biçimbiriminin söz konusu öbeklerdeki kullanımının görüldüğü 1439 tarihli Herat nüshası, 15. yüzyılda kaleme alınan Sekkaki ve Lutfi'nin şiirleri ve 14. veya 15. yüzyıllara ait *Ed-Dürretü'l-Mudiyye*'nin yazılma tarihleri/yüzyılları göz önünde bulundurulduğunda Doğu Türklük alanında eş zamanlı bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır.

İlgi eki üzerine gelen bu +ki biçimbirimli yapı üzerine şimdiye kadar Kemal Eraslan dışında pek bir görüş dile getirilmemiştir. Eraslan ise bu yapıyı yabancı bir tesir olarak nitelendirmiş, +ki biçimbiriminin Urducadaki üç türlü izafet unsurundan biri olduğunu ve vezin kaygısıyla kullanıldığını izah etmiştir. İkinci olarak Sugahara, *Kutadgu Bilig*'in Herat nüshası üzerinden sadece örnekleri verip dikkat çekmek istemiş ve Eraslan'a

gönderme yapmıştır. Eraslan'ın öne sürdüğü bu görüşe şu gerekçelerden dolayı şüpheyle yaklaşmak gerekir.

1. Eraslan sadece Sekkaki'de karşılaşılan iki örnek üzerinden izahta bulunmuş, başka Türklük alanlarında karşılaşılabileceğini göz önünde bulundurmamıştır. Bu nedenle bu yapıyı *Urduca izafet unsuru* şeklinde yabancı bir unsur olarak değerlendirmemek başka alanlardaki örnekleri de dikkate almak gerekir. Günümüzde başta Pakistan ve Hindistan olmak üzere dünyanın değişik ülkelerinde kullanılan Urduca, bir Hint-Avrupa dili olarak Hint dilleri arasında yer almaktadır. Türkçeyle Hint dilleri arasındaki ilişkiler Eski Türkçe döneminden itibaren takip edilebilmekte, Gazneli Mahmud'un (971-1030) günümüz Pakistan topraklarını fethetmesi; ardından Kutbettin Aybek'in 1192 yılında Delhi Sultanlığı'nı kurmasıyla bu bölgedeki Türkçe-Hint dilleri ilişkisi uzun süren bir yöneten-yönetilen ilişkisine dönüşmüştür⁵. Böylece kökeni *orduya* (Urdu<Ordu) dayanan ve bünyesinde Türkçe, Arapça, Farsça, Moğolca, Sanskritçe gibi unsurların bulunduğu yeni bir Hint dili *Urduca* meydana gelmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde bu coğrafyada bu kez başka bir Türk hükümdarı Babur'un kurduğu ve yaklaşık üç asır devam edecek olan Türk hükümraniği devam edecektir. Bu coğrafi ve tarihi koşullarda Türkçe-Urduca ilişkileri düşünüldüğünde Eraslan'ın belirttiği gibi Doğu Türkçesi içinde böyle bir izafet unsurunun görülmesi doğal olabilir ancak *+ki* biçimbirimli bu yapının, Memluk Kıpçak gibi farklı bir Türklük alanında görülmesi; üstelik de Araplara Türkçe öğretmek üzere yazılmış bir sözlük ve konuşma kılavuzunda olması düşündürücüdür. Çünkü söz konusu *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* adlı eser, bölgenin hâkim unsurunun dilinin yani dönemin Türkçesini, o coğrafyadaki Araplara öğretmek amacıyla yazılmış Arapçadan Türkçeye bir çeviridir. Ayrıca yabancılara Türkçe öğretmenin hedeflendiği bir eserde, bir dilin iç yapısına ait Türkçede çok da yaygın olmayan yabancı bir izafet (tamlama) unsurunun kullanılmasının yöntem açısından ne kadar doğru olabileceği düşünülmelidir. İlgili kullanımın Türklük alanlarında pek fazla yaygın olmadığı tarama yaptığımız metinlerdeki sınırlı sayıdaki örneklerce anlaşılmaktadır.

2. Eraslan vezin zaruretiyle bu kullanımın söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Örneklerin büyük bir çoğunluğunun manzum metinlerde olması, bu düşünceyi doğurmakta ancak *Ed-Dürretü'l-Mudiyye*'deki konuşma diline ait iki cümledeki örnek bu görüşü düşündürmektedir. *+ki* unsuru sadece vezin gereği kullanılmış olsaydı bu cümlelerde de görülmezdi. Manzum metinlerdeki örnekler vezin bakımından incelendiğinde Salahi'nin

⁵ *Türkçe-Urduca İlişkileri* için bk. Karaağaç 2008: XVI-XVIII.

Gül ü Bülbül'ünde 18 örnek, Hırkatı'deki 5 örnek kapalı heceye denk geldikleri için imale olarak okunmalıdır. Ayrıca *Kutadgu Bilig*'deki manzum ön sözde geçen *Mununġki turuġlaġ* kuz ordu eli/Tüp aslı nesebdin yorumuş tili (KB 57; Kaçalın 2008: 6) beyitte de +ki unsuru kapalı heceye denk gelmekte dolayısıyla imaleli okunmalıdır. Bu durumda acaba bu +ki unsuru yabancı bir yapı olup uzun ünlüye mi sahiptir? sorusu akla gelmektedir. Ancak gerek kullandığı dil ve üslup gerekse uyguladığı şiir tekniġi bakımından sağlam bir edebi metin meydana getiren Salahi'nin *Gül ü Bülbül*'ündeki 1042 ve 1124 numaralı beyitlerde yer alan +ki'nin açık heceye denk gelecek biçimde okunması eġer uzun ünlüyse zihaf olarak okunmaya neden olacak; bu da teknik açıdan büyük bir kusur oluşturacaktır. Eraslan, alıntı olarak deġerlendirdiġi +ki unsurunu vezni de göz önünde bulundurarak Sekkaki'deki iki örneġi uzun ünlülü; Karaaġaç ise Lutfi'dekileri kısa ünlülü okumuştur.

Yukarıda sunulan metinlerdeki örnekler; yazım, biçim ve anlam bilgisi ve söz dizimi bakımından deġerlendirildiġinde bu +ki biçimbirimi hakkında şu görüş ileri sürülebilir: Bu biçimbirim; yazım ve biçim bakımından aitlik ekine benzemektedir: *bizinġki* *بیزینک کی* (GB 688). Metinde gerek zamirlere gerekse isimlere gelen ilgi durumu ekinden sonraki bu +ki biçimbirimini, yazımı ve sözcük öbeklerine kattığı anlamı da göz önünde bulundurduğumuzda aitlik bildiren +ki eki olduġu açıktır. +ki aitlik eki, varlığı temsil işleviyle günümüz Türkiye Türkçesinde de ilgi durumu ekinden sonra gelerek kullanılmaktadır: *benimki*, *seninki*, *onunki* vb. Burada esas izah edilmesi gereken kullanım, tarihi ve çağdaş dönemlerdeki ölçünlü Türk yazı dillerinde söz dizimi açısından karşılaşılmayan *benimki evi*, *onunki kalemi*, *gülünki rengi* gibi örneklerdir.

Söz dizimi açısından belirtili isim tamlaması ve iyelik öbeklerinde böyle bir ekin kullanımı hakkında ise görüşlerimiz şunlardır: Tamlanan unsurundaki nesnenin, tamlayan unsurundaki varlığa olan ilgisi, sadece iki isim arasında *sahiplik*, *aitlik* veya *yakın münasebet* gibi işlevleri olan ilgi durumu ekiyle sağlanmamış, aynı zamanda bu ilgiyi biraz daha kuvvetlendirmek ya da vurgulamak amacıyla yine *aitlik*, *baġlılık* ve *varlığı temsillik* bildiren +ki aitlik ekinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Sınırlı bir kullanım içinde +ki biçimbirimine yüklenen ve tamlayan unsurunu belirlemeye yönelik bu özellik üslup açısından özel bir *tamlayan açıklayıcısı* veya *vurgulayıcısı* olarak deġerlendirilmelidir. Nitekim Eski Türkçeden itibaren söz dizimindeki öğeleri ve sözcük öbeklerini biçim ve anlam bakımından *açıklayıcı*, *vurgulayıcı*, *önceleyici* işlevleriyle kullanılan *ma/me*, *ok/ök*, *taki*, *yeme* gibi pek çok *kuvvetlendirici* unsurun varlığı bilinmektedir.

+*ki* biçimbiriminin örneklerdeki bu vurgu amaçlı kullanımı, Türkiye Türkçesinde tamlayan ile tamlanan arasına giren *kendi* dönüşlülük zamiriyle kurulan *benim kendi evim, onun kendi evi, gülün kendi rengi* örneklerini hatırlatmaktadır. Bu örneklerdeki *kendi* unsuru tamlamaların yapısından çıkarıldığında biçim ve anlam bakımından herhangi bir eksiklik oluşmamaktadır. Bu yapı içinde *tamlayanı açıklayıcı, tamlayanı vurgulayıcı* veya *tamlayanın aitlik anlamını kuvvetlendirici* bir kullanım olarak görülmektedir. Özellikle +*ki* biçimbiriminin, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye*'deki Arapça *ene* “ben” ve *ente* “sen” şahıs zamirlerini karşılamak veya bir tür zamir temsilliğini vurgulamak üzere kullanılmış olabileceği bu görüşümüze desteklemektedir.

Yesevi derviş şairlerinden Şems Asi'nin *Kıssa-yı Kudekname*'si ve Hırkati'nin *Muhabbetname* ve *Mihnetkam* eserindeki aşağıdaki beyitlerde yer alan *kim* bağlama zamiriyle kurulan iyelik öbeği ve isim tamlamasındaki benzer kullanımlar da +*ki* biçimbiriminin *tamlayanı açıklayıcı* veya *tamlayanı vurgulayıcı* bir unsur olarak kullanıldığını göstermektedir.

Anıñ kim 'ışk otı köñlüm içre tutaştı

Ten cānımğa yapaştı cühüd kıta kıldı ya (ŞemsKN/14; Bakırcı 2016: 32) *Onun aşk ateşi gönlümde tutuştu. Ten, canıma yapıştı, Yahudi kaskatı kesildi ya.*

Bu kişiniñ kim yüzidin

Yanar nur ot yanar ayğan sözidin (MM, Boltabayev 2012: 101)

Bu kişinin yüzünden nur yanar, söylenen sözden ateş yanar.

Anıñ kim 'ışk otı ve *kişiniñ kim yüzidin* örneklerinde olduğu gibi *mëniñki dergehim, seninñki taqdîriñ, anıñki 'ışkı* örneklerde de +*ki* biçimbirimi tamlayanı belirlemeye, vurgulamaya yönelik bir üslup özelliği olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

BAKIRCI, Fatih (2015). *Doğu Türklük Sahasında Gül ve Bülbül: Salâhî, Gül ü Bülbül I*. Saarbücken: Türkiye Alim Kitapları.

BAKIRCI, Fatih (2016). “Yesevi Şairi Şems-i Asi ve *Kıssa-ı Kudek-Nâme*'si”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. Cilt/Sayı LIV: 13-70.

BODROGLİGETİ, András J. E. (2001). *A Grammar of Chagatay*. Muenchen: Lincom Europa. Languages of the World/Materials 155.

BOLTABAYEV, Saidbek (2012). *Muhabbetnâme ve mihnetkâm: (Transkripsiyon-Gramer İncelemesi)*. İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ECKMANN, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERASLAN, Kemal (1996). *‘Alī Şīr Nevāyī Nesāyīmü’l-Maḥabbe Min Şemāyimi’l-Fütüvve I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERASLAN, Kemal (1999). *Mevlana Sekkakî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERDEM-UÇAR, F. Meltem (2011). *Çağatay Türkçesinde İsim*. Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri: Basılmamış Doktora Tezi.

KARAAĞAÇ, Günay (1997). *Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARASOY, Yakup (1998). *Şiban Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

OSMAN, Gayretcan, İSMAYİL Osman vd. (2005). *Uygurlarning Kadimki Edebiyati II*. Urumçi: Şincang Maârip Neşriyatı.

OSMANOV, M. S.-TÖMÜR, H. (1993). “Çağatay Tili Toğrisidiki Karaşlirimiz” (Çağatay Dili Hakkındaki Görüşlerimiz). *Şincañ Daşösi İlmiy Jurnili*. Sayı 1. Şincan: 1-52.

SEV, Gülsel (2007). *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

SUGAHARA, Mutsumi (2011). “Kutadgu Bilig’in Herat Nüshası ve XV. Yüzyıl Türk Dili”. *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009*. 471-478. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOPARLI, Recep (2003). *Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.